

Rautela tutki myös sukupuolen ilmaismista mainoksissa. Tulos oli, että sukupuoli löytyi niin koneilta, pesuaineilta kuin elintarvikkeiltakin: Paheellisen houkuttelevat suklaakeksit ovat tietenkin tyttöjä ja terveelliset ruisviipaleet poikia.

Marjut Saloniemi on tutkinut, miten naista puhutellaan julkisuudessa. Tutkimuskohteena hänellä oli yksi **Avun**, **Eevan** ja **Suomen Kuvalehden** numero vuodelta 1987. Saloniemi mm. havaitsi, että naisia puhutellaan miehiä useammin "tuttavallisesti" pelkällä etunimellä.

Lea Laitinen on tutkinut keväällä 1987 **Helsingin Sanomien** yleisönosastolla naisten käymää keskustelua äitien työssäkäynnistä. Artikkelissaan Laitinen tarkastelee keskustelijoiden arvioita äideistä. Laitinen pyrkii osoittamaan, millä tavalla tekstin tuottaja välittää tarkoittamansa tulkintatavan lukijalle ns. semanttisten roolien avulla.

Tiedotusoppineiden käyttöön sopivaa tutkimustietoa löytyy epäilemättä myös Liisa Lautamatin artikkelista, joka käsittelee sukupuolten erilaista käyttäytymistä julkisissa neuvottelutilanteissa ja Liisa Tainion vallan käyttöä keskustelussa valottavasta artikkelista.

Isosuisen naisen kirjoittajat ovat tehneet tärkeää peruskartoitusta kirjoittaessaan naisesta ja kielestä. Sääli tietenkin on, että kirja ilmestyy vasta nyt, kun muissa länsimaissa naistutkimusta on kielen parissa tehty jo vuosia. Se, että suomalainen naistutkimus on vielä ilmeisesti lapsenkengissä kielitieteessäkin, näkyy myös **Isosuises**sa naisessa. Yhdessäkin artikkelissa ei keskitytä syvempiin teoreettisiin pohdintoihin, vaan artikkelit ovat pääasiassa empiiristen pikkututkimusten esittelyä. Kirja tosin alkaa lupaavasti Sara Heinämaan esittelyllä naistutkimuksen kieliteorioista, mutta Heinämaan artikkeli tuntuu loppuvan kesken. Sääli, sillä Heinämaan selkeää kirjoitusta vaikeasta aiheesta olisi kyllä lukenut pidempäänkin.

Epäteoreettisuudessaan **Isosuinen nainen** edustaa suurelta osin pikemmin tasa-arvotutkimusta kuin uutta feminististä tutkimusta. Rajoittuvathan artikkelien kysymyksenasettelut usein määrällisiin ja laadullisiin vertailuihin sukupuolten välillä. Siis: mikäli joku ei vielä usko, että nainen on toinen (suomenkin) kielessä, niin tämän kirjan luettuaan se pitäisi kovapäisimmällekkin selvitä. Mutta: tyvestä puuhun.

Tarja Savolainen

Tiedotusoppi = kulttuurisoppi?

MALMBERG, Tarmo. Tiedotusopin rakenne. Acta Universitatis Tamperensis, Ser A, vol 241. Tampere 1988. Yhteenveto 68 s. + artikkeliosia.

Tarmo Malmbergin artikkeliväitöskirja koostuu kaikkiin viidestätoista vuosina 1981-85 julkaistusta artikkelista ja niitä yhteenvivovasta yhteenvedo- tai tiivistelmäosasta. Se edustaa tieteen tutkimusta; tutkimuskohteena siinä on tiedotusoppi tai tarkemmin tiedotusopin rakenne. Tutkimuskohdetta asetettaessa yhteenvedon luvussa 1 tuo rakenne on jaettu kolmeen lohkoon: tietojärjestelmään, tutkimustapaan ja esitystapaan. Kunkin lohkon sisällä on erotettu joukko osakysymyksiä, joihin vastaaminen on Malmbergin mukaan samalla vastaamista "kysymykseen tiedotusopista, sen luonteesta ja rakenteesta" (s. 22). Vastaukset on esitetty yksityiskohtaisemmin artikkeleissa; tiivistelmä niistä esitetään yhteenvedon luvussa 3 ja niitä arvioidaan sen luvussa 4. Yhteenvedon luvussa 2 esitetään kysymyksiä selviteltäessä sovellettujen menettelytapojen metodologiset periaatteet.

Vaikka väitöskirjan nimenomaiseksi kohteeksi on asetettu tiedotusopin rakenteen selvittäminen – tätä nimenomaisuutta korostaa sen otsikkokin – sen tavoite ei kuitenkaan rajoitu tähän vaan tavoitteena on laajemmin kehittää ja perustella sellaista näkemystä tiedotusopista, jota voitaisiin pitää muita adekvaatimpina. Malmbergin mukaan tiedotusoppi on ymmärretty perinteisesti informaatioteorian mukaisesti, tavalla, jonka perustana on käsitys viestinnästä informaation siirtotona tai vaihtona. Tätä kehittyneempänä hän pitää interaktioteoreettiseksi kutsumaansa käsittelemistä, joka perustuu näkemykseen viestinnästä interaktiona. Mutta tätäkin adekvaatimpina hän pitää omaa kulttuurista ymmärtämistapaansa, jota hän kutsuu materialistis-hermeneuttiseksi teoriaksi. Se perustuu käsitykseen, että viestintä on merkityksen artikulaatiota.

Yksi väitöskirjan ongelmista on, että Malmberg on konstruoinut informaatioteorian ja interaktioteorian aika yksiviivaiseen tapaan. Hän väittää yhteenvedossa (s. 32) esimerkiksi, että informaatioteorian perustana olevista näkemyksistä ihmisestä yms. seuraa "teorianmuodostuksen formalistisuus: selityksen kohteena eivät ole viestinnän ja sen eri puolten sisällöllis-erityiset vaan ainoastaan muodollis-yleiset piirteet". Kuitenkin Malmbergin informaatioteoreettiseksi kutsuman ajattelutavan piirissä on kehitelty teoreettisia näkemyksiä, jotka koskevat nimenomaan sisällöllisiä asioita ja joiden on siten vaikea ymmärtää kohdistuvan viestinnän muodollis-yleisiin piirteisiin – esimerkkinä vaikkapa 70-luvun alussa esillä ollut näkemys porvarillisesta hegemoniasta. Tällaiset näkemykset ovat rajautuneet Malmbergin omaksuman näkökulman ulkopuolelle.

Interaktioteoriaa Malmberg tutkailee sellaisena kuin pääamalooginen marxismi — taikka tarkemmin Kauko Pietilän väitöskirjassaan esittämä teoria sanomalehden muotokielen kehityksestä — sitä edustaa. Malmbergin soveltama näkökulma ei nytkään tee täyttä oikeutta kohteelleen. Toisin kuin yhteenvedossa (ss. 32-33) väitetään, "päähuomio" po. teoriassa ei kohdistu "viestijöiden väliseen, sanomien välittämään vuorovaikutukseen" eivätkä siinä selityksen kohteena ole "viestijöiden väliset sisällölliset suhteet". Selityksen kohteena siinä on sanomalehden muotokehitys; selittävänä tekijänä taas on yhteiskunnallisen organisoitumisen kulloinenkin muoto. Sittemmin Kauko Pietilä on kyllä siirtynyt tutkimaan journalismia kanssakäymisen, interaktion muotona, mutta tällöinkään hänen päähuomiionsa ei kohdistu viestijöiden — lähettäjien ja vastaanottajien — vuorovaikutukseen sanomien välityksellä vaan itse sanomissa ilmenevään interaktioon tai niiden interaktiopotentiaaliin. Eikä hän näitäkään tutki sisällöllisinä vaan muodollisina ilmiöinä formaalin sosiologian mielessä, kuten hänen **Tiedotustutkimus**-lehden viime vuosina kirjoittamistaan artikkeleista käy ilmi.

Väitöskirjan toinen suurempi ongelma on, ettei Malmberg ole saanut kehiteltyä oman tiedotusoppikäsitteensä tueksi niin aukotonta ja vankkaa argumentaatiota kuin mikä olisi edellytettävä, jotta tuon käsityksen mukainen tiedotusoppi voitaisiin etuoikeuttaa varsinaiseksi tiedotusoppiksi. Malmbergista tiedotusoppi tulee ymmärtää ensi sijassa tai yksinomaan kulttuuritieteeksi. Kanta perustuu hänen näkemykseensä tiedotusopin tutkimuskohteesta. Tuo kohde on yhtä aikaa yleinen ja erityinen: yleinen sikäli, että kohteena on "inhimillinen maailma tai käytäntö"; erityinen sikäli, että tiedotusoppi tutkii "vain sen tiettyä osaa tai aspektia" (s. 29). Jotta yleinen ja erityinen puoli saataisiin välitettyä, tarvitaan pari 'väljäsentä', nimittäin kulttuuri merkitys yhteisönä ja viestintä merkitysten artikulaationa.

Avainasemassa tässä neljäsenisessä tutkimuskohteessa (inhimillinen maailma/kulttuuri merkitys yhteisönä/viestintä merkitysten artikulaationa/joukkotiedotusprosessi merkitysten erityisenä artikulaatiomuotona) on sen toinen jäsen. Kulttuuri merkitys yhteisönä on Malmbergin mukaan viestinnän — ja mikä tärkeintä: sellaisen viestinnän avulla todellistuvien ilmiöiden kuten inhimillisen kanssakäymisen — metaempiirinen tai transsendentaalinen ehto. Eli hänestä sosiaalisuus kanssakäymisen yms. muodossa on mahdollista vain yhteisen kulttuurin, yhteisten merkitysten pohjalta, jolloin kulttuuri olisi ensisijaista sosiaalisuuteen nähden ja selittäisi sen mahdollisuuden. Tämä nähdäkseen on perusargumentti sen kannan tueksi, että tiedotusoppi on nimenomaan kulttuuritiede.

Tuon argumentin osalta voidaan kuitenkin välittömästi kysyä, miten yhteisiä kulttuurisia merkityksiä voi muodostua ja olla olemassa — ja vastata, että tämä edellyttää sosiaalisuutta kanssakäymisen yms. mielessä, jol-

loin sosiaalisuus olisi ensisijaista kulttuuriin nähden ja selittäisi sen mahdollisuuden. Asia on ilmaistavissa toisinkin: voidakseen asettua viestintäsuhteeseen minun on edellytettävä sekä sosiaalisuus — mahdollisuus asettua kontaktiin jonkun kanssa — että kulttuuri eli mahdollisuus artikuloida yhteisiä merkityksiä. Tältä kannalta aktuaalinen viestintä on sekä kontaktiin asettumista, sosiaalisen suhteen solmimista että merkitysten artikulointia. Kumpaakaan näistä aspekteista ei voida etuoikeuttaa toisen kustannuksella, ei myöskään niistä kummallekaan rakentuvaa tiedotusoppikäsitystä.

Malmberg etuoikeuttaa oman tiedotusoppikantansa esim. interaktioteoreettiseen nähden edelleen mm. sillä perusteella, että "viestinnän autonomiset, ei-välineelliset piirteet jäävät" jälkimmäisessä "vaille selitystä"; edellisessä eivät (s. 33). Nuo autonomiset piirteet tarkoittanevat (esim. artikkelin **Journalismi, kritiikki, tiede** pohjalta arvioiden) niitä normeja, joita toiminnan tulee noudattaa ollakseen merkitysten artikulointia, jolloin ne olisivat yhtä kuin merkitysten artikuloinnin 'kielioppi'. Nyt interaktioteoriassa ei ole periaatteessa mitään, mikä estäisi tämän huomioimisen. Itse asiassa se kykenee huomioimaan viestinnän koko 'kieliopin' laajemminkin. Interaktiohan on sosiaalisten normien hallitsemmaa toimintaa; eri interaktiomuodot noudattavat niille tyypillisiä normejaan — ja mikä tärkeintä: nämä normit määrittävät sitä, millaisena viestintänä kulloinenkin interaktiomuoto voi todellistua. Siten viestinnän 'kielioppiin' ei kuulu vain **muodollinen** merkitysten artikulaation 'kielioppi' vaan myös interaktiomuotojen 'kieliopit', joista riippuu, miten edellistä on kulloinkin **sisällöllisesti** sovellettava.

Malmberg antaa ymmärtää, että hänen viestintä- ja kielikäsitteensä on ainakin interaktioteoreettiseen verrattuna ei-instrumentaalinen. Ainakin kielikäsitteksen osalta tämä implikaatio on problematisoitavissa. Nimittäin kielen tarkastelu merkitysten artikulaation kannalta on omiaan redusoidaan sen juuri merkityksen artikulaation — viestinnän, ajatusten ilmaisemisen tms. — välineeksi. Kielen tarkastelu ei-välineellisenä ilmiönä edellyttääkin — kuten poststrukturalistit ovat tähdentäneet — sen tarkastelua ei merkitysten vaan materiaalisten sanojen artikuloituna, joka ei ilmaise merkityksiä vaan tuottaa niitä. Artikkelissaan **From Information Theory to the Study of Culture** (s. 116) Malmberg korostaa, että viestinnän autonomisuuden huomioiminen mahdollistaa viestinnän kritiikin, joka on sen arviointia, miten hyvin minkin viestintä viestinnän normeja noudattaa. Tällöin on kuitenkin ainakin lähellä se päätelmä, että esim. avantgarde-elokuva tai moderni kirjallisuus ovat huonoa viestintää, koska ne pyrkivät rikkomaan totunnaisia yhteisiä merkityksiä ja siten merkitysten viestintänormien mukaista artikulointia. Tältä osin adekvaatimman lähtökohdan muodostaisi sen huomioon otettava näkemys, että erilaisten viestintäkäytäntöjen perustaksi asettuu eri normeja.

Olen tässä pyrkinyt problematisoimaan Malmbergin niitä argumentteja, joiden pohjalta hän nähdäkseni katsoo voivansa etuoikeuttaa oman tiedotusoppikäsitteensä tiedotusoppiksi sinänsä. Esitetyn kritiikin vastapainoksi on kuitenkin hetimiten todettava, että se käsitys tiedotusoppista kulttuuritieteenä, jota Malmberg on nyt toistakymmentä vuotta kehitellyt ja perustellut, on merkittävä tieteellinen saavutus tiedotusopin piirissä, ja että se, mitä hän sanoo tiedotusopin tutkimuskohteesta ja tiedeluonteesta, vie niitä koskevaa pohdintaa aimo askeleen eteenpäin. Paljolti juuri Malmbergin työn ansiosta tiedotusopin itseymmärrys on nykyään aivan toisella tasolla kuin sitä ennen. Sinnikkäästi oman päänsä pitäneenä hän esimerkiksi on vähä vähältä kyennyt murtaamaan sitä muuria, joka vielä 70-luvulla erotti humanistisen ja yhteiskuntatieteellisen ajattelun tiedotusopin alueella jyrkästi toisistaan (jos kohta muurissa on kyllä yhä kiviä jäljellä). Väitöskirja ei ole ansiokas kuitenkaan yksin näissä suhteissa vaan se on ansiokas myös osoittaessaan asioiden laajaa filosofista ja teoreettista hallintaa sekä erityisesti kykyä kehittää monimutkaisen tieteenalan jäsentämiseksi tarvittavia käsitteellisiä järjestelmiä, jollaisia ilman meidän olisi hyvin vaikea saada otetta itsestämme.

Veikko Pietilä

Fenomenologiaa tilaustyönä

DAHLGREN, Peter. Pressens bild av brottsligheten. BRÅ information 1987:1. Stockholm 1987.

Sovinnaisesti ajateltaneen että ns. positivistinen tutkimusote ja ns. hallinnollis-kaupallinen tiedotustutkimus kuuluvat erityisellä tavalla yhteen. Tätä ajatusta on Suomessa horjuttanut niin Yleisradion kuin mainosalan tällä vuosikymmenellä sponsoroima tutkimustoiminta: paradigman alkaessa vaihtua ovat mainitut tahot kärkkäästi kiiruhtaneet tilaamaan tutkimusta hermeneutikoilta ja fenomenologeilta.

Sama pätee Ruotsissa. Yhdysvalloissa koulutuksensa saanut Peter Dahlgren, fenomenologi ja *Making News* -kirjan tekijän Gaye Tuchmanin oppilas, on tässä suhteessa esimerkkitapaus. Rikollisuuden ehkäisemiseksi perustettu virallinen instanssi *Brottsförebyggande rådet* (lyh. BRÅ) on tilannut häneltä tutkimuksen Ruotsin sanomalehdistön rikosjournalismista.

Raportti alkaa vähemmän yllättävästi. Kuin pahainen positivistinen ikään Dahlgren on luokitellut ja tilastoinut vähän yli tuhat rikosjuttua kahdeksasta lehdestä varsin tavanomaisilla muuttujilla. Kiintoisinta tuloksissa ehkä on ns. valkokaulusrikollisuuden vähäinen osuus journalismissa. Tutkija katsoo oikeutetuksi tulkita jo näitä tuloksiaan siten, että rikosjournalismi ei kykene antamaan

”mitään rikollisuuden yhteiskunnallisen dynamiikan syvempää ymmärtämystä” (s. 27).

Suunnilleen raportin puolivälissä alkaa tekstistä pilkistää hermeneutikko Dahlgren, minkä hän eksplisiitisti tuo esiin (s. 30). Hän ryhtyy puhumaan hahmottamisulottuvuuksista (*gestaltningdimensioner*). Tähän liittyy hänen se ajatuksensa, että keskustelutilanteessa se **miten** sanotaan saattaa olla tärkeämpää kuin **mitä** sanotaan. Näin Dahlgren pyrkii avaamaan rikosjournalismin lukijan näkökulman, jonka tilastoiva ote – tämä on tulokintani hänen ajattelutavastaan – tavoittaa huonosti.

Dahlgren siis korostaa **lukijan kokemuksen** merkitystä ”perustavanlaatuisena viitekehiksenä joka sopivimmin voi valaista aineistoa” (s. 30). Samalla hän ottaa voimakkaasti etäisyyttä siitä ideasta, että tekstin vaikutukset ja/tai merkitykset olisivat luettavissa suoraan tekstistä. Tuon distanssin-ottamisen voimakkain ilmentymä on myöhemmin (s. 56) esiintyvä lause, jonka mukaan ”ei koskaan ole mahdollista ennustaa miten lukija tulee käyttämään hyväkseen tiedotusvälineitä”. Itse ei Dahlgren tässä yhteydessä kuitenkaan ole tutkinut yhtäkään rikosuutisten lukijaa. Todennäköisesti elävien, lihaa ja verta olevien lukijoiden pariin meneminen ei mahtunut toimeksiannon eikä sitä vastaavan budjetin puitteisiin eikä siten ole tutkijan ’syy’, mutta puute se joka tapauksessa on.

Kohta hermeneutikko Dahlgren täsmentyy fenomenologi Dahlgreniksi, jonka suurimman kiinnostuksen kohteena täytyy siis olla ja onkin ”todellisuuden sosiaalinen konstruointi” (s. 31). Tätä eritelläkseen Dahlgren jakaa todellisuuden kolmiksi: 1) objektiiviseen (kiistattomien faktisten olosuhteiden ja ilmiöiden maailmaan), 2) symboliseen sosiaaliseen todellisuuteen ja 3) subjektiiviseen (yksilöstä toiseen vaihtelevaan) sosiaaliseen todellisuuteen (sen nimeen Dahlgren todella sisällyttää myös määreen sosiaalinen, s. 32).

Tämä kolmijako ansaitsee tulla kommentoiduksi. Totta kai se auttaa eteenpäin, etenkin jos kyseessä on tällaiseen (alkéis)filosofointiin tottumaton lukija. Trikotomia kuitenkin voittaisi, jos 1-kohdan sana objektiivinen korvattaisiin adjektiivilla materiaallinen tai ehkä vielä mieluummin määreellä ulkoinen. Ovathan nuo kaikki kolme todellisuuden osa-alueita ontologisessa mielessä olemassa olevia ja sanan tässä merkityksessä ”objektiivisia” (tämän näkemyksen perusteita ks. esim. Raimo Tuomela, *Tiede, toiminta ja todellisuus*).

Siitä taas että Dahlgren ei tunnu edes epäilevän ulkoisen todellisuuden olemassaoloa seuraa erinäisiä asioita hänen journalisminäkemykselleen. Hän huomauttaa esim. (s. 43), että ”objektiivisuus” jutun sisällä ja ulkoisen todellisuuden vastaavuuden mielessä ”saattaa jatkuvasti olla relevantti” journalismin kriteeri, mutta ”objektiivisuus” on silloin määriteltävä tavalla joka lähtee ”inhimillisestä komponentista”. Ymmärtääkseni ns. subjektin ja objektin vuorovaikutusteoria tarjoaa tuollaisen määrittelyn perustan.